Mavro Orbini i raskol dubrovačkog patricijata

Ćosić, Stjepan

Source / Izvornik: **Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2011, 43, 37 - 56**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:128895

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Stjepan Ćosić

ISSN 0353-295X
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 43, Zagreb 2011.

UDK 94(497.5 Dubrovnik)"15/16"
32-05 Orbini, M.
Izlaganje sa skupa
Primljeno: 14. 9. 2011.

Mavro Orbini i raskol dubrovačkog patricijata

Nedostatak arhivskih podataka o Orbiniju (c. 1550.-1610.) nadomješta se analizom staleških i političkih odnosa među dubrovačkim patricijatom i u okviru šire protuosmanske politike. U vrijeme tiskanja Orbinijeva *Kraljevstva Slavena* Dubrovnik postaje važni špijunski centar protuturske lige. Među dubrovačkom elitom oblikovale su se izvorne panslavenske ideje s protuosmanskim sadržajem prožetim katoličkim prozelitizmom. Prvi „ideolog" takvog sveslavenstva bio je Mavro Orbini. Orbinijev pokrovitelj, dubrovački prognanik Marin Andrijin Bobali (1556.-1605.), kojemu je i posvećeno *Kraljevstvo Slavena*, bio jedan od začetnika „protuosmanske" struje među dubrovačkom vlastelom. Istom krugu pripadao je i dubrovački povjesničar Jakov Luccari te se njegova dubrovačka povijest iščitava kao „lokalna" historiografska inačica Orbinijevih zamisli. Unatoč tome, Orbinijeva uloga u početnoj fazi sukoba dubrovačkog patricijata, koji je kulminirao tzv. *Velikom zavjerom* (1609.-1612.), ostaje nejasna. Odluka Senata da se Orbini udalji iz Stona te njegova nagla smrt u studenom 1610., ostavljaju prostor za nagađanja o njegovoj ulozi u čitavom slučaju koji je doveo do trajnog raskola među dubrovačkom vlastelom.

Korijeni raskola dubrovačkog patricijata

Prema novijim historiografskim spoznajama, unutarstaleški politički sukobi i rodovske podjele među dubrovačkim patricijatom javljaju se već u 13. stoljeću.[1] Latentni rodovsko-klanski obrazac tih borbi i podjela kontinuirao je i tijekom najvećeg uspona Republike u 15. i 16. stoljeću. No, do otvorene eskalacije sukoba i „krvne podjele" među vlasteoskim rodovima i *casatama* došlo je nakon agregacije deset građanskih obitelji u vlasteoski stalež u drugoj polovici 17. stoljeća. Iako je započeo ranije, proces prijema „nove" vlastele uglavnom se odigravao nakon potresa 1667., a kriterij oblikovanja dviju suprotstavljenih rodovskih grupacija bio je povezan s odnosom prema „novoj" vlasteli. Jedan dio vlasteoskih rodova (ili *casatâ* pojedinih rodova) odbijao je svaki oblik miješanja s agregiranim plemstvom, dok je drugi zasnivao ženidbene i rodbinske veze s „novima". Posljedice rodovskog raskola došle su do punog izražaja polovicom 18. stoljeća kada je postalo očito da je ustaljeni mehanizam političkog odlučivanja u vijećima potpuno narušen. Repu-

[1] VEKARIĆ 2009.

blikanski model unutarstaleškog konsenzualizma i egalitarizma, karakterističan za ranija stoljeća, uzmicao je pred beskompromisnim sukobom suprotstavljenih vlasteoskih skupina. Rodovski je raskol prerastao u novu političku paradigmu koja je generirala trajnu stalešku krizu. „Staru" vlastelu koja je odbijala ženidbene veze s „novima", smatrajući ih plemstvom drugog reda, izvori od šezdesetih godina 18. stoljeća nazivaju *salamankezima*, a pripadnike suprotnog tabora, koji prihvaćaju „nove" i s njima se rodbinski miješaju, *sorbonezima*.[2]

Međutim, „krvni" raskol bio je samo posljedica političko-rodovske borbe koja je započela znatno ranije, a svoj je vrhunac imala više od pola stoljeća prije agregacije „nove" vlastele. Naime, staleško jedinstvo patricijata bilo je nepopravljivo narušeno već potkraj 16. i početkom 17. stoljeća. Tadašnjim je političkim previranjima započelo prestrojavanje vlasteoskih rodova i *casata*, što se odrazilo na političku praksu u cjelini. Sukob je kulminirao 1610/1612. godine događajem poznatim u historiografiji kao *Velika zavjera.*

Nezapamćena kriza koja je gotovo paralizirala državna tijela, bila je izazvana nastojanjima dijela vlastele da se Republika uključi u ratne akcije protuosmanske koalicije s ciljem osvajanja europskih dijelova Osmanskog Carstva. Zapravo, *Velika zavjera* predstavljala je dubrovački odjek političkih gibanja u okviru koncepta europskog *orijentalizma* s „istočnim pitanjem" kao glavnom političkom sastavnicom.[3]

Dubrovnik i protuosmanska koalicija u ranom 17. stoljeću

Nakon prvih poraza Turaka, potkraj 16. stoljeća, razvili su se brojni politički planovi protuosmanskih koalicija koji su trajno usmjerili buduće „interese" i odnos kršćanskog Zapada prema oslabljenom Osmanskom Imperiju. Savez zainteresiranih

[2] Staleškim raskolom nakon agregacije, odnosno podjelom na „staro" i „novo" plemstvo, *sorboneze* i *salamankeze*, bavio se Žarko Muljačić. Vidi: MULJAČIĆ 1959a: 25-40; MULJAČIĆ 1959b: 161-173; MULJAČIĆ 1953: 235-252. Cjelovitu analizu višestoljetnog procesa rodovskog i političkog raskola dubrovačkog patricijata vidi u: ĆOSIĆ I VEKARIĆ 2001: 305-379; ĆOSIĆ I VEKARIĆ 2005.

[3] Važniji dubrovački dokumenti koji se odnose na događaje oko urote tiskani su u zbirci izvora: RADONIĆ 1939: 182-321. Mletačka izvješća o ovom slučaju objavio je LJUBIĆ 1880: 137-151. Za proučavanje *Zavjere* posebno su važna djela: PAVLOVIĆ 1955: 60-68; SAMARDŽIĆ 1983: 44-61; FORETIĆ 1980: 74-78 (s literaturom navedenom u bilješkama). Uza svu činjeničnu akribiju, stariji autori nisu jasno uočili političke i staleške posljedice *Zavjere*. Značajan korak u tom je pogledu napravio Zdenko Zlatar. Vidi: ZLATAR 1992b; ZLATAR 1992a. Ocijenivši *Zavjeru* kao političku prekretnicu, on se prvenstveno bavio njezinom međunarodno-političkom dimenzijom. Temeljeći svoju interpretaciju na sukobu „proosmanske" i „protuosmanske" struje, po našem je mišljenju precijenio utjecaj šireg konteksta katoličke obnove, politike Vatikana i europskih katoličkih država na gibanja među vlastelom. S druge strane, nije podrobnije analizirao unutarnje izvore borbe za vlast među patricijatom pa ni dugoročne posljedice *Zavjere* na politički život Dubrovačke Republike.

država i vladara nije bio čvrst i među njima nije uspostavljena stabilna suradnja. Uz papu Klementa VIII. (1592.-1605.) glavni su začetnici tih planova u različitim fazama bili španjolski i austrijski Habsburgovci te španjolski namjesnici u Napulju i od njih zavisni vladari talijanskih država. Pokret je u velikoj mjeri bio prožet idejama katoličke obnove, a u odnosu na Slavene pod osmanskom vlašću poseban pečat davala mu je papinska politika i djelovanje isusovačkog reda. U dubrovačku dionicu tih zbivanja na stanovit je način, ideološki, ali i neposredno, bio upleten i benediktinac Mavro Orbini.

Svršetkom tzv. „dugog rata" između Habsburgovaca i Osmanlija (1593.-1606.), u kojemu su Dubrovčani uspjeli očuvati neutralnost, Španjolci i Austrijanci zakratko su odustali od daljnjih akcija, a i novi papa Pavao V. (1605.-1621.) nije posve slijedio politiku svoga prethodnika. Vođom protuosmanskog pokreta pod španjolskim je okriljem postao savojski vojvoda Karlo Emanuel I. (1598.-1630.). Tijekom 1607. godine on je potaknuo političko-obavještajnu akciju kako bi organizirao invaziju na istočnojadransku obalu, odakle bi se, prema njegovim zamislima, uz pomoć kršćanskih ustanika *reconquista* proširila prema unutrašnjosti Balkana. Posve je razumljivo da je Karlo Emanuel I. u svojim planovima strategijski računao na ključno područje Dubrovačke Republike. Malostonska i dubrovačka luka u tim su planovima trebale poslužiti kao mostobrani i logističke baze za opskrbu ustanika. Iako u kasnijoj istrazi nisu rekonstruirane sve pojedinosti u planovima zavjerenika na teritoriju Republike, vijesti koje su pristizale od 1607. do 1611. potvrđuju nam da su Dubrovčani koji su htjeli očuvati neutralnost imali ozbiljnih razloga za strah. Prema informacijama Senata, u pripremama za invaziju, uz savojskog vojvodu i papu, sudjelovali su španjolski kralj Filip III. (1598.-1621.) i austrijski nadvojvoda Ferdinand. Osvajanje je bilo planirano iz tri smjera: s albanske obale, preko zemalja austrijskog nadvojvode (vjerojatno Hrvatske) i preko dubrovačkog teritorija, odakle su savezničke trupe trebale zauzeti Hercegovinu.

Orbinijevo djelo u kontekstu političkih i ideoloških gibanja u Dubrovniku

Potkraj 16. stoljeća i među dubrovačkom vlastelom javljaju se sljedbenici protuosmanskih planova koji su bili spremni na političku i vojnu akciju.[4] Ubrzo je zamah protuturske politike potaknut katoličkom obnovom dinamizirao politička

[4] Političko djelovanje pojedinih plemića u korist ili u dosluhu sa stranim vladama oduvijek je predstavljalo potencijalni uzrok raskola, a staleško je jedinstvo zbog toga bilo na stalnoj kušnji još od vremena kneza Damjana Jude početkom 13. stoljeća. Svi kasniji urotnički slučajevi kao oni braće Zamagna i Bodaca iz 1400., Nikole Palmote iz 1483., Nikole Restija iz 1486., braće Bucignolo iz 1532. te obavještajno-špijunska aktivnost Marina Zamagne (1480-1548) i Frana Luccarija (1541-1598) u korist austrijskih i španjolskih Habsburgovaca, ni izbliza nisu uzdrmali politički sustav i unutarstaleške odnose kao što se to dogodilo u *Velikoj zavjeri*. Usp. VEKARIĆ 2009: 85-93; ŽONTAR 1973: 13-46, 57-95, 103-107; TADIĆ 1948: 9-52; 281-315.

zbivanja u Republici, a zapadne sile pretvorile su Dubrovnik u jedno od najvažnijih središta svoje političke promidžbe. Stara dubrovačka formula pragmatičnog suživota s Portom, dobila je alternativu u političko-religijskoj ideologiji, koja je, uz ostalo, zagovarala riskantne osvajačke pothvate na Istoku. U skladu s tim planovima, među vlastelom i obrazovanom elitom građana oblikovale su se i izvorne panslavenske ideje prožete katoličkim prozelitizmom.[5] Na rast protuosmanskog raspoloženja među vlastelom zasigurno su utjecali i isusovci, čija je dubrovačka postaja obnovljena 1604., a vodili su je iskusni misionari i poznavatelji prilika među kršćanima u Osmanskom Carstvu, Aleksandar Komulović i Bartul Kašić. No, glavni „ideolog" ranonovovjekovnog sveslavenstva/ilirstva u širem kontekstu protuosmanske politike svakako je bio dubrovački benediktinac Mavro Orbini (oko 1550.-1610.). Prema dosad poznatim izvorima, ovaj se potomak kotorskih doseljenika prvi put spominje 1592. kao prior benediktinskog samostana Sv. Andrije na istoimenom dubrovačkom otočiću. Arhivski podaci ne otkrivaju nam uzroke njegova kasnijeg sukoba s Ivanom Orsatovim Giorgijem, koji je u to doba bio na čelu Mljetske kongregacije benediktinaca. U tom je sporu intervenirao Senat i dubrovački nadbiskup, a konačni je pravorijek, povoljan za Orbinija, donio papa Klement VIII. (jedan od začetnika protuosmanske koalicije). Nakon uvjetne kazne, Orbini je 1597., kao opat samostana Sv. Mihajla Arkanđela u Pakljenoj na Šipanu, od samoga pape bio oslobođen od do danas nerasvijetljenih optužbi koje su mu stavljane na teret. Potom na dulje vrijeme napušta Dubrovnik i odlazi u Italiju, gdje prikuplja gradivo za svoj historiografski rad, a uz njegovo ime otad se veže naslovna titula opata Sv. Marije u Baču.[6] Dakako, Orbini nije bio usamljen u svom radu. Opsežna knjiga *Il Regno degli Slavi (etc.),* tiskana u Pesaru 1601., bila je relativno brzo dovršena prvenstveno zato jer je njezin nastanak osmislio jedan drugi Dubrovčanin. Orbini je, naime, uživao svekoliku potporu bogatog i moćnog dubrovačkog vlastelina i prognanika Marina Andrijinog Bobalija (1556.-1605.), koji mu je, uz materijalnu pomoć, omogućio korištenje jedne od najboljih talijanskih knjižnica, biblioteke urbinskih vojvoda. Zauzvrat, uz raskošnu posvetu u kojoj uzdiže Bobalijeve vrline, Orbini je napisao djelo kakvo je njegov mecena zamišljao i priželjkivao. Iako se Orbinijeva knjiga temeljila na već oblikovanim zamislima (Pribojević) i poznatim vrelima (Pop Dukljanin), odmah je postigla znatno veću popularnost od dotadašnje srodne literature. Štoviše, u iduća je dva stoljeća *Kraljevstvo Slavena* postalo izvorom za razradu različitih varijanti svesla-

[5] O vjerskim, prozelitskim motivima urotnika svjedočio je sam Jakov Resti. *Zavjerenici* su nastupali u nadi da će pravoslavci, „Rasciani", koji su višestruko brojniji od Osmanlija, prihvatiti katolicizam. Vidi: RADONIĆ 1939: 318; ZLATAR 1992b: 303, 304. Vjerska komponenta *Zavjere* ipak nije bila jednoznačna.

[6] Biobibliografski podaci o Orbiniju uglavnom se temelje na opsežnom tekstu o njegovu životu i radu koji je u sklopu djelomičnog srpskog izdanja Kraljevstva Slavena objavio Miroslav Pantić. Usp. PANTIĆ, 1968: xii-cviii.

venske (i ilirske) ideologije. Političku podlogu suradnje Orbini - Bobali vjerojatno valja tražiti u činjenici da je Bobali po drugi put pobjegao iz Dubrovnika 1589., i to zbog ubojstva najuspješnijeg dubrovačkog diplomata toga doba, Frana Franova Gondole (1539.-1589.). Iza tog ubojstva krio se politički motiv. Naime, Gondola je bio predstavnik dominantne političke struje koja je slijedila uhodanu dubrovačku diplomatsku formulu balansiranja između *Lava i Drakuna,* dok je Bobali pripadao skupini koja je zagovarala protuosmanski politički smjer. Ta je činjenica posebno važna u osvjetljavanju Orbinijeva djela i njegove političke sudbine. Osim toga, kada je riječ o Bobaliju, za kasnije je događaje značajan i podatak da je njegova majka Ana, koja je zajedno s njim napustila zavičaj, potjecala iz roda Resti čiji su pripadnici imali najvažniju ulogu u tzv. *Velikoj zavjeri*.[7]

Očito je cilj Orbinijeva kompilatorskog rada i prema suvremenim shvaćanjima bio „viši" od dometa uobičajene humanističke historiografije. *Kraljevstvo Slavena* predstavljalo je zapravo panslavensku povijesnu apoteozu te je svojom koncepcijom bilo namijenjeno širokoj europskoj publici, kojoj je zanemarenu „slavensku naciju" trebalo prezentirati u punom sjaju. U posveti, uz Bobalijevu galantnost i neusporedivi patriotizam, Orbini spominje podatak da su pod njegovim pokroviteljstvom tiskane brojne knjige. Da je *Kraljevstvo Slavena* doista nastalo u sklopu osmišljenog ideološkog projekta potvrđuje i činjenica da se istodobno pripremalo još jedno, tematski uže, ali zato znanstveno kvalitetnije djelo, stanoviti Orbinijev dubrovački pandan. Riječ je o knjizi jednog od najznačajnijih dubrovačkih povjesničara Jakova Petrovog Luccarija (1551.-1625.) *Copioso ristretto degli annali di Ragusa* (Venecija, 1605.). Za njezino tiskanje također je bio zaslužan bjegunac Marin Bobali, koji je unatoč fizičkom progonu iz domovine očito uživao golemu moć u dubrovačkim političkim krugovima. Njegov inozemni utjecaj, kojemu se Senat očito nije aktivno suprotstavljao, dade se protumačiti time što je, kao izraziti patriot, uvijek isticao spremnost da svoje golemo bogatstvo stavi u službu domovine, ali i time što je imao brojne sljedbenike među dubrovačkom vlastelom. Uz to što je svoje djelo posvetio Bobaliju, Luccarijevi spisateljski motivi umnogome su se podudarali s Orbinijevim. U posveti od 1. siječnja 1604., Luccari uzdiže Bobalija kao uzor-domoljuba i znalca domovinske povijesti nazivajući ga „Gentiluomo principalissimo della nostra Città". On slijedi Orbinija u isticanju potrebe da o domaćoj povijesti i djelima zaslužnih Dubrovčana, osobito na političkom polju ("governo dello stato"), pišu dubrovački pisci. Po Luccarijevu sudu, stranci veličaju povijest vlastitih država i naroda te često iz zavisti zanemaruju i iskrivljuju povijest „Dubrovačke Republike i slavenske nacije u cjelini". Međutim, za razliku od Orbinijeve vizije sveslavenske epopeje, struktura Luccarijeve povjesnice fokusirana je na prošlost Dubrovnika. Žanrovski potpuno

[7] Vlasteoski klanovi predvođeni rodovima Gondola i Bobali tijekom dugih razdoblja smjenjivali su se u političkoj dominaciji, a korijeni njihova sukoba sežu u srednji vijek. Usp. VEKARIĆ 2009: 36-85.

odgovara suvremenoj humanističko-eruditskoj historiografiji te je u tom smislu više znanstvena i manje pretenciozna od *Kraljevstva Slavena*. Kao što samim naslovom sugerira, dubrovačka je povijest za Luccarija prebogata i značajna, pa je autor sažima. No, i u takvom „izvatku" on je postavlja u slavenski kontekst, smatrajući je ključnom poveznicom slavenskog svijeta s antičkom baštinom. Također, svrha Luccarijeva rada uža je od Orbinijeve. On prvenstveno veliča dubrovačku državu ("nostra Repubblica") i njezin ustroj, a posebice pojedince zaslužne za političke i vojne uspjehe. Izrazita personalizacija, isticanje domaćih i stranih protagonista političkih zbivanja te visok stupanj patriotske osviještenosti, izdvajaju Luccarijev pristup od djela njegovih prethodnika, dubrovačkih analista.

Dva dubrovačka povjesničara suvremenika, Orbini i Luccari, bez sumnje su se poznavala i međusobno surađivala, a imali su i zajedničkog pokrovitelja, glavnog vođu „protuosmanske" struje, što govori o njihovoj političkoj bliskosti u tom razdoblju. Iako ga nije naveo među izvorima, Orbini se uvelike koristio Luccarijevim rukopisom te poput njega nije štedio na pohvalama rodu i političkom klanu Bobalija.[8] On je čak skratio svoju pripovijest o nastanku Dubrovnika i na samom kraju odjeljka izrijekom preporučio Luccarija kao kroničara povijesnih uspjeha Dubrovčana naglašavajući zapravo njegovu „lokalnu" zadaću u okviru zajedničke historiografsko-političke koncepcije.[9]

Pored Bobalija, još je jedan Dubrovčanin utjecao na ideološku koncepciju Orbinijeva djela, ili makar na njezin popratni, heraldički aspekt. Bio je to Petar (Pedro) Ivelje Ohmućević (†1599.) koji se osamdesetih godina 16. stoljeća proslavio zapovijedajući španjolskim brodovljem Filipa II. Ohmućević je bio potomak starog humskog plemićkog roda koji se nakon provale Osmanlija naselio u Slanskom primorju. Nakon bezuspješnih pokušaja da mu Dubrovačka Republika prizna plemstvo, status plemića ishodio je 1594. od španjolskog potkralja u Napulju. Uz niz patvorenih isprava koje su trebale potvrditi drevnost njegova roda, a koje je prikupljao od 1584., Ohmućević je dao izraditi i grbovnik svih zemalja i plemićkih rodova „Ilirskog carstva".[10] Ova heraldička krivotvorina ikonografski je izvrsno dopunjavala Bobalijevu i Orbinijevu viziju povijesti „ilirskog" odvjetka Slavena. Činjenica da je Orbini u svom djelu otisnuo deset od jedanaest grbova iz Ohmućevićeva izvornog grbovnika (grb Srbije preuzeo je iz drugog izvora), potvrđuje pretpostavku da se Bobali za svog boravka u Napulju početkom devedesetih godina

[8] VEKARIĆ 2009: 18-21.

[9] *Orbini* 1999: 268. Luccari je korektno naveo Orbinija u popisu svojih izvora (iako je njegova knjiga već bila na *Indexu*). U iscrpnim analizama navedenih i nenavedenih Orbinijevih izvora, autori popratnih tekstova u srpskom i hrvatskom izdanju *Kraljevstva Slavena* nisu naznačili da se Orbini služio Luccarijevim djelom iako je to evidentno.

[10] O rodu Ohmućevića i sudbini Petrova grbovnika vidi: GELCICH 1889: 11-175. O brojnim prijepisima Ohmućevićeva grbovnika i njegovoj vezi s Orbinijem usp.: SOLOVJEV 1933: 79-124; BANAC 1991: 11-17.

16. stoljeća susreo s Ohmućevićem i od njega preuzeo kopiju grbovnika kojim se nešto kasnije koristio Orbini. On, međutim, nije mario za Ohmućevićeve osobne interese pa nigdje u svom djelu ne spominje rod Ohmućevića ni don Pedrov grbovnik. Naprosto, izborom grbova *ilirskih* zemalja i važnih rodova Orbini je dodatno simbolički naglasio poruku svoje knjige, a brojne kopije Ohmućevićeva grbovnika koje su ubrzo nastale u Dubrovniku i šire, ukazuju na popularnost heraldičke varijante Orbinijeve historiografske i političke vizije.[11]

Programsko-politička obilježja *Kraljevstva Slavena* zasjenila su njegovu historiografsku dimenziju. Sadržaj djela posve se uklapao u onodobne geopolitičke trendove, a vjerojatno ih je i oblikovao. Naime, isticanjem povijesne važnosti i uloge slavenskog etničkog konglomerata od Skandinavije do Jadrana i Crnoga mora, Orbini je ciljao na povijesno-pravni legitimitet težnji zapadnih sila u jugoistočnoj Europi. Štoviše, slavenski svijet za Orbinija nije samo u povijesnom smislu superioran. Razvijajući slavenske i ilirske ideologeme i konstruirajući vlastitu povijesnu viziju, za Orbinija slavenski etnički i kulturni supstrat, pomiješan s antičkim naslijeđem, postaje bitna sastavnica suvremenog zapadnog, europskog identiteta. U tom smislu, važno je istaknuti Orbinijevu specifičnu uporabu etnogeografskih naziva preuzetih iz antike (Ilirik, Dalmacija). Modificirajući teze starijih autora (Šižgorića i Pribojevića), Orbiniju nije bio cilj diferencirati etnogeografsko nazivlje, pa je pojam Ilirije jednostavno proširio na čitav južnoslavenski prostor. U tome su ga slijedili i neki kasniji autori s različitim integracijskim nakanama (Slade-Dolci, Kačić Miošić), a Pavao Ritter Vitezović istom je području pridao ekskluzivno hrvatski karakter. Za razliku od njih, pisci koji su kritički slijedili humanističku tradiciju (Ivan Lučić, Stjepan Gradić), uvažavali su povijesne, političke i etničke mijene te su u suvremenom smislu područje Ilirije (Slavonije) uglavnom poistovjećivali s hrvatskim prostorom kasnije Trojednice, Istre i Bosne i Hercegovine.[12]

Povijesna vizija dum Mavra i njegovih istomišljenika očito je morala poslužiti i kao ideološka potpora stajalištima dijela dubrovačke vlastele, osobito kasnijim urotnicima koji su zagovarali aktivno uključenje Republike u protuosmansku ko-

[11] Ohmućevićev izvornik nastao je prije 1594., kada je don Pedro dobio plemstvo i nije sačuvan, ali su prema njemu načinjene brojne kopije. Najpoznatija inačica Ohmućevićeva grbovnika je grbovnik obitelji Korjenić-Neorić iz 1595., također dubrovačke provenijencije. O tome: SOLOVJEV 1933: 79-124; BANAC 1991: 13-15; BLAŽEVIĆ 2008: 157-175.

[12] Način na koji su pojedini pisci, pripadnici intelektualne elite, argumentirali i tumačili suvremenu uporabu antičkih etnogeografskih i geopolitičkih termina od 15. do 18. stoljeća uvelike je ovisio o društvenom i političkom stanju njihovih užih sredina. U duhu protuosmanske politike i ideja katoličke obnove, Orbinijev pretenciozni ideološki koncept naprosto je u okvire Ilirije morao uključiti pravoslavne narode (usp.: TOMIĆ 1933.). S druge strane, samo se kod hrvatskih autora može slijediti izravan kontinuitet smislene i pragmatične uporabe ilirskog nazivlja od renesanse do 19. stoljeća, o čemu vidi u: KUNTIĆ-MAKVIĆ 1984: 155-164; KUNTIĆ-MAKVIĆ 1996: 133-143. Sveobuhvatnu interpretaciju korijena, kontinuiteta i promjena „ilirskog" ideologema te analizu njegove protopolitičke uloge i ideologijskog sadržaja u širem kontekstu povijesti ideja ranog novovjekovlja vidi u: BLAŽEVIĆ 2008.

aliciju. Ipak, oskudni podaci u izvorima ostavljaju nam mnoštvo dvojbi u vezi s dubrovačkom recepcijom *Kraljevstva Slavena,* a napose s autorovim konkretnim političkim djelovanjem.

Nedugo nakon tiskanja knjige koja je odmah pobudila široki interes, a već se 1603. našla na *Indexu* (službeno zbog navođenja nekih protestantskih autora), Orbini se vratio iz Italije u Dubrovnik. Tu je ponovno upao u neprilike sa svjetovnim i crkvenim vlastima. Nakon kratkog boravka u samostanu na Sv. Andriji, gdje je preveo *Zrcalo duhovno*, jedno od najvažnijih protureformacijskih djela, Orbini je 1606. premješten u mljetski samostan. Upravo tada, skupina dubrovačke vlastele okupljena oko rodova Resti i Giorgi samostalno se priključila pustolovini Karla Emanuela, vidjevši u njoj priliku za proširenje teritorija i moći Dubrovačke Republike, kao i za osobnu političku afirmaciju. Plan invazije uglavnom je ovisio o pobuni kršćanskog stanovništva pod turskom vlašću. Kontakti savojskog dvora s hercegovačkim, crnogorskim i albanskim glavarima, te predstavnicima katoličke i pravoslavne crkve, mahom su se odvijali preko područja Republike s čime je djelomično bio upoznat i Senat. U obavještajnoj mreži savojskog vojvode od početka su sudjelovali i njegovi dubrovački pouzdanici. Prvi i najvažniji čovjek Karla Emanuela bio je vrlo cijenjeni i utjecajni plemić Marin Andrijin Resti (*1578.). On je stao na čelo vlasteoske skupine koja je zagovarala radikalnu promjenu dotadašnje dubrovačke politike i njezino aktivnije uključivanje u protuosmanske planove. Priklonila su mu se braća Lucijan (1582.-1628.) i Ivan Andrijin Resti (1587.-1652.), a posebno blizak bio mu je rođak Jakov Ivanov Resti (*1578.). Njega su također podržavala braća: Miho, stonski biskup (1567.-1635.), Petar-Andrija (1578.-1624.) i Mato Ivanov Resti (1592.-1648.). Restijima se priključio Jakov Marinov Giorgi (*1575.) s braćom Stjepanom (1578.-1632.), pjesnikom *Derviša*, i Marinom (1581.-1628.), koji nisu bili izravno uključeni u *Zavjeru*. Urotničkom klanu Resti - Giorgi priklonio se i stanoviti broj njihovih rođaka, pripadnika drugih rodova, poput Saba Menze, Marina Petrovog Cerve i povjesničara Jakova Luccarija, a potporu im je pružala nekolicina građana i svećenika. O vjerskim, prozelitskim motivima urotnika svjedočio je nakon uhićenja sam Jakov Resti. Zavjerenici su, naime, nastupali u nadi da će pravoslavci, „Rasciani“, višestruko brojniji od Osmanlija, nakon oslobađanja prihvatiti katolicizam.

Cilj Karla Emanuela bio je da uz pomoć ustanika od Osmanlija osvoji što veća područja u europskom dijelu Carstva. Na temelju raznorodnih srednjovjekovnih dinastičkih tradicija, on se namjeravao okruniti kraljem teritorijalno nedefinirane i problematično nazvane Kraljevine Rumelije. Potkraj 1607. i početkom 1608. špijuni savojskog vojvode boravili su prvo na Mljetu, a potom u Dubrovniku, s namjerom da vođama ustanika predaju novčanu pomoć i organiziraju pristaše među dubrovačkom vlastelom. Imberto Saluzzio, poznat kao *commendator della Manta*, i Filiberto Provona predstavljali su se kao trgovci konjima, a zapravo su davali upute pristašama ustanka i potajno izrađivali precizne zemljovide i crteže gradskih

fortifikacija.[13] No, drugi vojvodin pouzdanik, Giovanni Renesi, koji je obilazio unutrašnjost i izravno pregovarao s glavarima potencijalnih ustaničkih skupina, nije bio oduševljen njihovom spremnošću da se ozbiljno odupru Osmanlijama. Zaključivši da dobar dio stanovništva uopće ne želi „osmansku tiraniju zamijeniti španjolskom vlašću", Renesi je izvijestio da čitav pothvat počiva na „veoma nesigurnim temeljima". Ovaj eufemizam bio je dovoljan da se savojski vojvoda ohladi od brze akcije i gotovo odustane od čitavog pothvata.[14]

Rasplet „Velike zavjere" i sudbina Mavra Orbinija

Urotnička epizoda zacijelo bi imala drugačiji tijek da u travnju 1609. Jakov Giorgi i Jakov Resti nisu prognani iz Republike. Zanimljivo je da do toga nije došlo zbog političkih razloga, nego zbog jedne od njihovih ljubavnih afera koja je završila smrtnim incidentom. Osuda na dvadesetogodišnji izgon, Restija i Giorgija je definitivno približila savojskom vojvodi na čijem su torinskom dvoru obojica pronašli sigurno utočište. Dobro plaćeni i obasuti privilegijama, oni su zajedno s Marinom Restijem, koji je zbog svojih sve očitijih veza sa savojskim dvorom prognan nešto kasnije, nastavili pripreme za invaziju preko dubrovačkog područja. Istodobno su, potpomognuti brojnom rodbinom, pred Senat slali molbe za pomilovanje. Potkraj 1609. poduzeli su i tajnu akciju u Konavlima gdje su se sastali s predstavnicima crnogorskih, bokeljskih i albanskih skupina. Zbog njihovih planova koji su za Republiku postajali sve opasniji, a u nadi da će ih tako primiriti, Senat je nakon višekratnih odbijanja koncem 1610. izglasao njihovo pomilovanje. Usprkos tome, uvjereni u svoju misiju, urotnici su ostali u Italiji odlučivši provesti započeti plan. U međuvremenu je Karlo Emanuel potpuno odustao od akcije, no njegovu je ulogu spremno preuzeo mantovanski vojvoda Vincenzo I. Gonzaga (1587.-1612.), a na njegov su dvor s istom zadaćom preselili i Dubrovčani.

Umiješanost Mavra Orbinija u zaplet oko *Velike zavjere* ostaje nam najvećim dijelom zagonetna. Naime, u samom zametku urote 1607. Orbini je zajedno sa subratom don Ivanom razotkrio i vlastima prijavio mljetskog laika fra Santa, prenositelja pošte i jednog od zavjereničkih pouzdanika koji je posredovao između savojskog vojvode i njegovih špijuna i pristaša u Dubrovniku.[15] Tom je prilikom Orbini oteo fra Santu dva urotnička pisma koja je predao vlastima. S druge strane,

[13] O ozbiljnom radu della Mante i Provona govore i dvije tajno izrađene i vrlo precizne planimetrijske karte grada i utvrda te crtež dubrovačke luke. Karte se čuvaju u Državnom arhivu u Torinu. Naslućujući dataciju, no bez uvida u kontekst njihova nastanka, objavio ih je PRINCIPE 1991: 191-202. Usp. također ZLATAR 1992b: 272.

[14] ZLATAR 1992b: 271-276.

[15] O tome je 25. lipnja 1608. dum Mavro svjedočio pred istražiteljima kojima je detaljno opisao čitav slučaj, Radonić 1939: 190-192, 302.

nesumnjiv je Orbinijev utjecaj na stonskog biskupa Miha Restija, pripadnika zavjereničkog klana, čijim je bliskim suradnikom postao 1610., u vrijeme ključnih događaja oko *Zavjere*. Prethodno je Orbini postavljen za župnika crkve Sv. Antuna u Malome Stonu. No, već je u rujnu 1610. uslijedila odluka Senata da mu se oduzme župnikovanje, a potom i da se udalji iz Stona i Stonske biskupije. Orbini, međutim, ni nakon toga ne napušta Ston i ostaje s biskupom Restijem, što je vrlo važno jer je biskup bio izravno upleten u urotu. Skora Orbinijeva smrt, potkraj studenog 1610., prije raspleta *Zavjere,* ostavlja prostor nagađanju o njegovoj ulozi u čitavom slučaju, a možda i o uzrocima njegove smrti. Unatoč dugogodišnjem angažmanu u protuosmanskoj koaliciji Orbini zasigurno nije podržavao brzopletu i očito loše planiranu akciju koja je mogla nanijeti veliku štetu Republici. Također, upitno je u kakvim je odnosima Orbini bio sa savojskim vojvodom, a zacijelo je i skupinu Resti-Giorgi smatrao politički nedozrelom i nesposobnom. Vjerojatno je bio upoznat s pojedinostima njihovog naivnog plana pa je preko svog prijatelja biskupa Miha Restija, brata jednog od glavnih zavjerenika, pokušao preusmjeriti događaje i odgoditi njihove pokušaje. Po mom sudu, Orbinija je zadesila tipična sudbina intelektualca/ideologa koji je kao siva eminencija bezuspješno pokušavao utjecati na glavne aktere i sam tijek političkih događaja. Imajući u vidu političke konotacije i značaj Orbinijeva djela te njegovu povezanost s Bobalijem, nema sumnje da je on načelno podržavao *reconquistu,* štoviše da je na širem planu bio jedan od njezinih ideologa. No, njegova pozicija bila je tipično dubrovačka i nije podrazumijevala silu i moć koja je bila u rukama drugih.

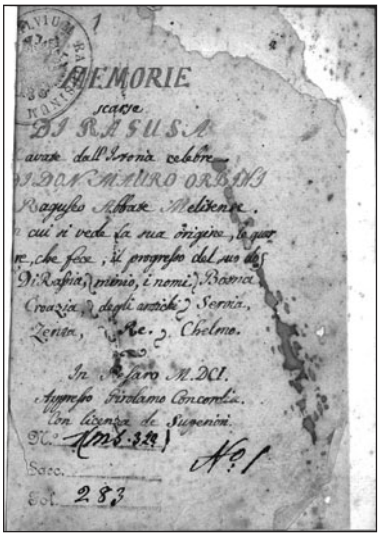
Loše planirana vojna akcija u kombinaciji s urotom dijela dubrovačkog plemstva nije se mogla zaustaviti. U kolovozu 1611., kao prethodnica nepromišljene invazije, u dubrovačke je vode doplovio ratni jedrenjak mantovanskog vojvode s 42 topa i oko 300 članova posade. Brod, nabavljen u Flandriji, bio je nakrcan raznim vrstama oružja i streljiva namijenjenog ustanicima za eventualno zauzimanje uporišta na području Republike (Ston ili Molunat). Na palubi su bili Jakov Resti, Jakov Giorgi i bivši laik mljetskih benediktinaca fra Santo. Akciju je na kopnu trebao organizirati Marin Resti. Nakon što se u Slanom sastao s braćom Ivanom i Mihom, stonskim biskupom, te nećakom Marinom Jerovim Sorgom, tadašnjim slanskim knezom, Marin Resti se u Pelješkom kanalu ukrcao na brod i otplovio u vode oko Molunta, gdje se trebao sastati s vođama ustanika i upoznati ih s planiranom španjolskom invazijom na Boku kotorsku. Početkom rujna s broda su se tajno iskrcali Jakov Giorgi i Jakov Resti da bi se sastali s rodbinom i pristašama.

Izvrsno obaviješteni Senat od početka je pratio sve korake urotnika.[16] Iz opreza je višekratno pojačavana obrana stonskih i gradskih zidina, a o mantovanskom brodu obaviješteni su i Mlečani koji su se u tom razdoblju žestoko protivili protuturskim

[16] Senat je vodio trajnu istragu o djelovanju urotnika. Osim ispitivanja svjedoka koji su s njima dolazili u doticaj, vlasti su dobivale izravne vijesti o djelovanju *zavjerenika* iz njihova sjedišta

akcijama pod španjolskim pokroviteljstvom. Upravo dok su Resti i Giorgi bili na kopnu, mletačka je flota napala urotnički brod. Ne dočekavši povratne informacije od ustaničkih glavara jedrenjak se morao udaljiti pa je čitav plan propao. Ostavljeni na kopnu, Resti i Giorgi ubrzo su uhićeni i utamničeni. Dana 5. rujna 1611. započeo je sudski proces koji je označio početak ne samo političkog, nego i „krvnog" rascjepa među dubrovačkim patricijatom.

U ključnom trenutku urotničke akcije Orbini je pod nepoznatim okolnostima umro, a o aktualnosti njegovog djela tijekom ili neposredno nakon *Zavjere* ostalo je malo konkretnih tragova. Vjerojatno najzanimljiviji arhivski izvor iz kojega se dade iščitati Orbinijeva veza s planovima urotnika predstavlja jedan djelomični prijepis *Kraljevstva Slavena* koji se čuva u dubrovačkom arhivu.[17] Riječ je o rukopisu uvezenom u knjigu maloga formata pod naslovom *Memorie scarse di Ragusa Cavate dell' Istoria celebre Di Don Mauro Orbini Raguseo Abbate Melitense in cui si vede la sua origine, la guerre che fece, il progresso del suo dominio, i nomi degli antichi Re. Di Rascia, Bosna, Croazia, Servia, Zenta, Chelmo.* **(Prilog 1)** Kako se ističe u

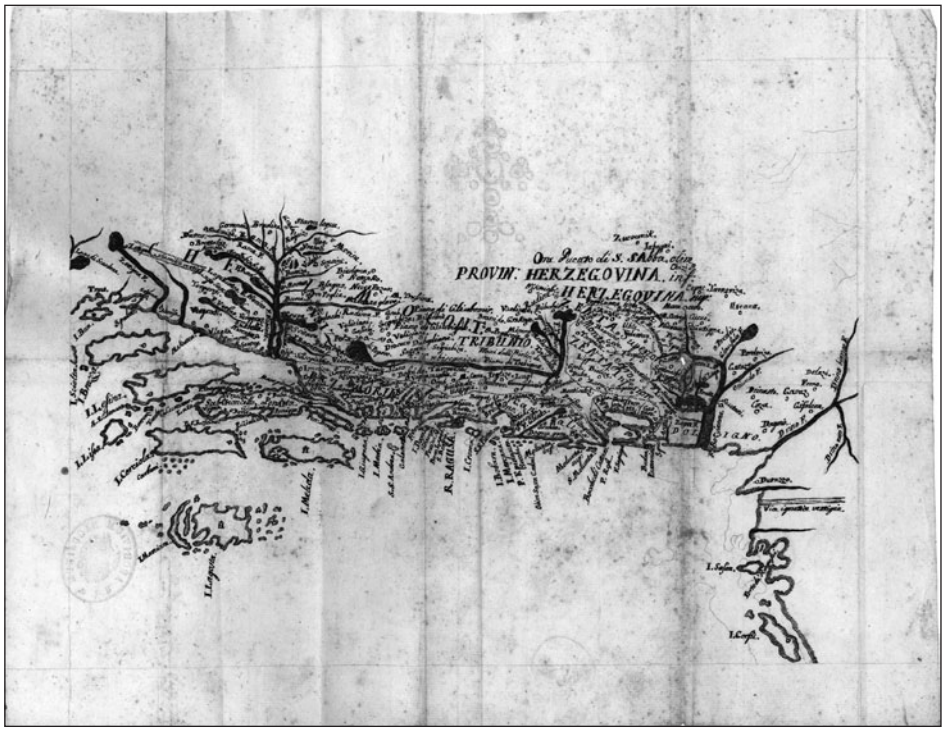

MEMORIE
scarse
DI RAGUSA
cavate dall'Istoria celebre
DI DON MAURO ORBINI
Raguseo Abbate Melitense.
cui si vede la sua origine, le guer
re, che fece, il progresso del suo do
Di Rascia, Bosna,
Croazia, degli antichi Re. Servia,
Zenta, Chelmo.
In Pesaro M.DCI.
Appresso Girolamo Concordia.
Con licenza de Superiori.
Sacc.
Fol. 283

1. *Naslovna stranica rukopisa:* Memorie scarse di Ragusa Cavate dell' Istoria celebre Di Don Mauro Orbini Raguseo Abbate Melitense in cui si vede la sua origine, la guerre che fece, il progresso del suo dominio, i nomi degli antichi Re. Di Rascia, Bosna, Croazia, Servia, Zenta, Chelmo. *(Državni arhiv u Dubrovniku, 21.2 Memoriae br. 1.)*

u Torinu. Dubrovački doušnik na dvoru savojskog vojvode bio je Hvaranin Frane Biondi, koji je detaljno izvješćivao Senat o svim planovima u sklopu protuosmanske koalicije. Zanimljiva je Biondijeva tvrdnja da urotu podupiru Francuzi i Nizozemci, a sve da bi se uništio Dubrovnik zbog suparništva u trgovini i pomorstvu. Vidi: FORETIĆ 1980: 76.

[17] Državni arhiv u Dubrovniku, 21.2 *Memoriae* br. 1. Rukopis se sastoji od 335 paginiranih stranica i 4 presavijene rukopisne karte.

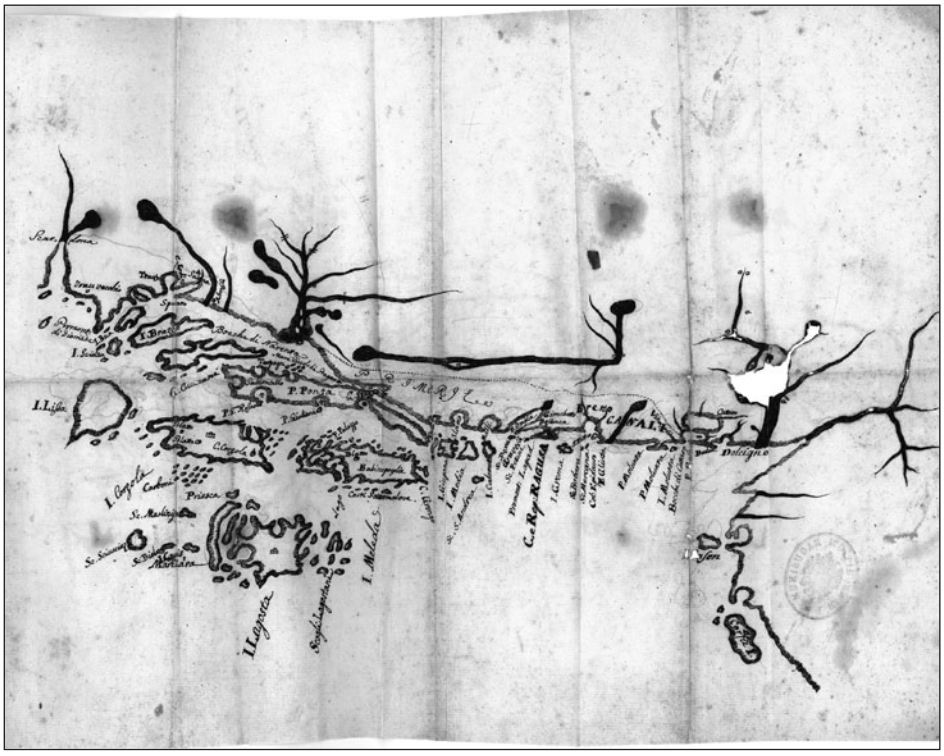
naslovu, prijepis je „osiromašen“ i ne obuhvaća posvetu kao ni gotovo čitav prvi dio knjige, osim poglavlja o Dubrovniku. Slijedi također djelomičan Orbinijev prijevod Kronike Popa Dukljanina pod naslovom *Memorie scarse di Ragusa cavate dalla Storia de' Re di Dalmazia*, te odlomci trećeg dijela knjige, bez poglavlja o Bugarskom Kraljevstvu. Rukopis završava popisom dalmatinskih kraljeva iz drugog dijela knjige. Na početku prijepisa navedena su imena citiranih autora iz izvornika, a na kraju je dodano neprecizno kazalo osoba i pojmova. Odmah upada u oči da se autor prijepisa trudio izdvojiti one stranice *Kraljevstva Slavena* koje se izravno ili nešto posrednije tiču povijesti Dubrovnika i njegova bližeg zaleđa. S tim u vezi zanimljive su i četiri rukopisne karte većeg formata, i sličnog nepreciznog mjerila, dodane na kraju knjižice. Prva karta obuhvaća područje od Trogira do albanske obale i otoka Krfa, a u središtu joj je područje Dubrovačke Republike. **(Prilog 2a)** Na njoj su relativno precizno i u gustom rasporedu, u za-

2a. *Rukopisna karta jadranskog priobalja iz rukopisa* Memorie scarse di Ragusa Cavate dell' Istoria celebre Di Don Mauro Orbini etc. *s detaljnim prikazom zaleđa, od Trogira do albanske obale i otoka Krfa s područjem Dubrovačke Republike u središtu.*

leđu od Makarskog primorja do Boke kotorske, ubicirani brojni toponimi, nazivi mjesta, sela, polja, uvala, rtova, otoka te vodotoci Neretve, Trebišnjice, Morače, Bojane i Drima s pritocima. Ucrtane su i granice Dubrovačke Republike (R.

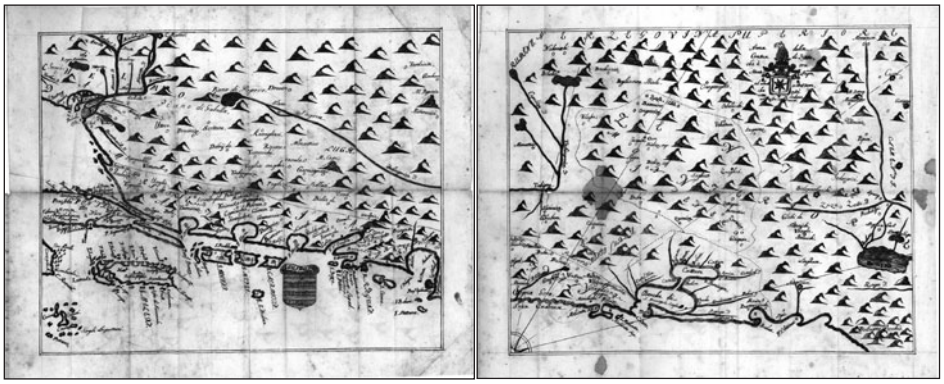
RAGUSA) i mletačkih komuna u Boki kotorskoj. Od zapadne obale Neretve do visine Dubrovnika u zaleđu je upisano: HELMO CONT., sjeverozapadno od Trebišnjice: Ora Ducato di S. Sabba olim PROVIN. HERZEGOVINA inf., a odmah ispod HERZEGOVINA sup. Oko Trebinjskog polja i rijeke Trebišnjice upisano je područje TRIBUNIO, u neposrednom zaleđu Boke kotorske: ZENTA inferiore i ZENTA superiore, a između: Monte nero. Oko ušća Bojane je DOLCIGNO. U dubrovačkim granicama označena su područja Sabioncello o Ponta, PRIMORIE i Canali te rijeka Ljuta. Druga karta obuhvaća isto područje, ali bez toponima u zaleđu. Pažnja kartografa usmjerena je na priobalni pojas i nazive otoka, poluotoka, uvala i hridi. **(Prilog 2b)** Treća i četvrta karta nešto su sitnijeg mjerila i

2b. *Rukopisna karta jadranskog priobalja iz rukopisa* Memorie scarse di Ragusa Cavate dell' Istoria celebre Di Don Mauro Orbini etc. *s detaljnim prikazom zaleđa, od Trogira do albanske obale i otoka Krfa s područjem Dubrovačke Republike u središtu, ali na prikazu litoralnog pojasa.*

zapravo čine cjelinu. Naime, treća karta obuhvaća područje od ušća Neretve do Cavtata, a četvrta od Cavtata do Ulcinja i Skadarskog jezera. Uz brojne toponime i hidronime te isti raspored i povijesne nazive zemalja, obje karte su u kopnenom dijelu ukrašene brojnim krtičnjacima koji dočaravaju brdovitost terena. Uz du-

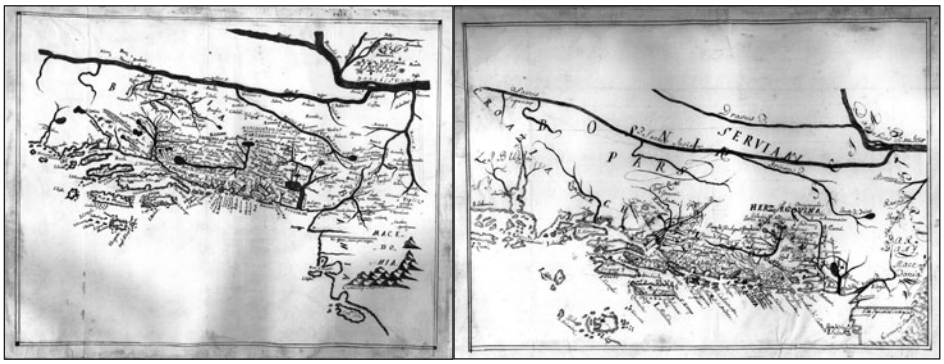
brovačku obalu ucrtan je grb Republike, a u užem dijelu na kojem se prostire naziv ZENTA INFERIORE ucrtane su granice unutar kojih piše Montenero. U gornjem dijelu karte ucrtana je i starija varijanta grba Balšića, koju je objavio i Orbini (u štitu sedmokraka srebrena zvijezda s kacigom i krunom iz koje se propinje vuk) s natpisom *Arma della Contea di Zenta che è ora Monte Negro, ed alcune altre terre…* **(Prilog 2c)** Ovim kartama u prijepisu Orbinijeva djela vrlo su slične dvije volantne rukopisne karte, koje se čuvaju

2c. *Dvodijelna karta sitnijeg mjerila iz rukopisa* Memorie scarse di Ragusa Cavate dell' Istoria celebre Di Don Mauro Orbini etc.*, obuhvaća područje od ušća Neretve do Cavtata, i od Cavtata do Ulcinja i Skadarskog jezera.*

u dubrovačkom Pomorskom muzeju.[18] Sudeći po rukopisu, kartografskom (ne) umijeću i brojnim sličnostima, s velikom sigurnošću možemo pretpostavljati da ih je izradila ista osoba tj. da su nastale u isto doba kada i karte u prijepisu *Kraljevstva Slavena*. Osim što su neznatno većih dimenzija, ove dvije karte obuhvaćaju znatno šire područje balkanskog zaleđa Dubrovačke Republike. Osim gotovo identičnog prikaza istočnojadranske obale i neposrednog dubrovačkog zaleđa s jednakim rasporedom povijesnih naziva i toponima, na njima su prikazana i porječja Save, Drave, Dunava, Drine i Morave. Međutim, odmah se vidi da je autor karata imao vrlo malo spoznaja o područjima pod Osmanlijama. Osim krivo ucrtanih vodotokova, malo je ubiciranih mjesta, a razmjeri na karti potpuno su deformirani tako da udaljenosti nisu vjerne i čitav se prostor doima „spljošten". Dakako, predimenzioniranim središnjim prikazom Dubrovačke Republike zapravo je mapirana superiorna kulturna i politička pozicija koju su u odnosu na okolne zemlje sebi pripisivali dubrovački kartografi. **(Prilog 3)**

[18] Pomorski muzej Dubrovačkih muzeja, inv. ozn. 155 i inv. ozn. 171.

3. *Dvije volantne rukopisne karte šireg jadranskog zaleđa.*
(Dubrovački muzeji, Pomorski muzej, inv. ozn. 155 i inv. ozn. 171)

Ovaj prijepis dijela *Kraljevstva Slavena,* s izvornim kartama, nesumnjivo je dubrovačke provenijencije, a izradio ga je netko tko je bio dobro upućen u topografiju šireg litoralnog pojasa i zaleđa. Teško se oteti dojmu da je prepisivač (i crtač koji je izradio karte, ako nije riječ o istoj osobi) pripadao „protuosmanskom" krugu, koji je Orbinijevo djelo doživljavao kao inspiraciju za širenje Republike i oslobađanje njezina zaleđa od osmanske vlasti. Možda je upravo riječ o svojevrsnom ideološkom i praktičnom „priručniku" koji je nastao u jednoj od faza neuspjelog planiranja invazije.

Epilog: Raskol dubrovačkog patricijata

Političko-ideološka, tj. „proosmanska" i „protuosmanska" komponenta sukoba nije mogla biti zamašnjak u produbljenju raskola među vlastelom. Potezi dubrovačke vlade u praćenju urotničkih poteza nedvojbeno dokazuju da je većina senatora bila uvjerena da bi otvorena protuosmanska politika u postojećim odnosima snaga štetila Republici te bi zasigurno ugrozila njezin opstanak. Pragmatični stav o tom pitanju nije *a priori* značio proosmansku politiku. Riječ je naprosto o činjenici da je većina vlastele mudro podržavala politički *status quo* u odnosu prema Osmanlijama, no ta je taktička pozicija bila daleko od svake djelatne potpore Turcima. Stoga ni „proosmanski" atribut za skupinu koja je zahtijevala najstrože kažnjavanje urotnika nije precizan ni primjeren. Umjesto njega je, osobito u kontekstu urote, prikladniji izraz - „čuvari Republike", a u širem smislu - „pragmatična" politička struja.

U odnosu prema ideološko-političkim stavovima, u staleškom je okviru za raskol bila presudnija rodovska komponenta. Naime, među plemstvom su vladala različita mišljenja o karakteru i načinu kažnjavanja prijestupa koji su zavjerenici počinili. Načelno jedinstveni „pragmatični" stav o opasnosti uvlačenja Republike u ratni sukob počeo je slabiti kada je zavjerenicima trebalo odmjeriti kaznu. Zbog toga

se početak njihova saslušanja odgađao punih mjesec dana. Iako su u istrazi razotkrivene namjere da se tijekom invazije zauzmu i dijelovi dubrovačkog teritorija, ostalo je upitno jesu li urotnici zaista htjeli izvesti neku vrstu prevrata u Republici. Dana 11. listopada, omjerom glasova 22:16, Senat je odlučio da se optuženici stave na muke kako bi priznali svoje protudržavne ciljeve. Hrabro držanje urotnika na mukama i njihovo odbijanje da priznaju izdaju domovine, dodatno je otežalo donošenje presude. Giorgi i Resti potvrdili su svoje političko-prozelitske motive sudjelovanja u prethodnici kršćanske armade koja je trebala započeti invaziju i uz pomoć ustanika osloboditi „Albaniju i Srbiju" od „nevjernika". Tvrdili su da im je pritom na umu bila dobrobit domovine jer bi se uspješnim ishodom rata osvojilo i u katoličkom duhu kristijaniziralo šire dubrovačko zaleđe, a sama bi se Republika oslobodila nesnosnog tributa i trajne osmanske opasnosti. Na koncu, vjerovali su da bi zapadni suvereni dopustili i teritorijalno proširenje dubrovačke države.[19]

Rasprava oko kažnjavanja odvijala se u okvirima rodovskog svrstavanja u Senatu i Velikom vijeću. Daljnji događaji potvrđuju da su u produbljenju raskola veliku važnost imali osobni sukobi članova pojedinih vlasteoskih rodova i *casata*.[20] Nakon opsežne istrage i ispitivanja optuženika i njihove rodbine te svih za koje se vjerovalo da su o *Zavjeri* posredno ili neposredno nešto znali, Senat je 10. studenoga 1611., omjerom glasova 29:11, utvrdio krivicu optuženih. Već sljedeća odluka, da se Giorgi i Resti kazne, izglasana je s manjim omjerom 26:14. Do potpunog raskola došlo je pri raspravi o smrtnoj kazni, koja nije mogla biti izglasana jer je omjer bio 20:20, dakle nije bilo potrebne natpolovične većine. Naime, dvadeset je senatora glasalo za doživotni zatvor kao alternativnu kaznu.[21] U Senatu i među ostalom vlastelom stvorene su dvije nepomirljive frakcije. Rodbina i prijatelji osuđenika, spremni na oružani sukob, nisu mogli prihvatiti drastičnu presudu, dok su pristaše smrtne kazne smatrale da je ona primjerena počinjenoj veleizdaji. Pristaše smrtne presude predvodili su senatori Marko Tomin Bassegli i Jero Vitov Ghetaldi, dok se druga polovica priklonila argumentaciji uglednog Vladislava Nikolinog Menzea koji je, uvidjevši pogubne posljedice smrtne presude, smatrao da zavjerenici moraju biti blaže kažnjeni. U toj je situaciji, omjerom 28:12, odlučeno da se Resti i Giorgi pod posebno strogim uvjetima do daljnjeg zatvore u zazidane ćelije. Da bi se osigurao nesmetani rad vijećâ i izbjegao otvoreni

[19] ZLATAR 1992b: 303-306.

[20] Glavni tužitelj urotnika Marko Bassegli bio je u dugogodišnjem osobnom i obiteljskom neprijateljstvu s njihovim braniteljem Vladislavom Menzeom. Usp. ZLATAR 1992b: 309, 310. Njihov sukob, čisto poslovne naravi, koji se prenio na političku razinu, tipski ukazuje na složenu dinamiku oblikovanja suprotstavljenih tabora. Oprečni politički stavovi ("proosmanski", „protuosmanski" tj. „zavjerenički" i „protuzavjerenički"), koji se u međunarodno-političkom kontekstu čine posve sugestivni i utemeljeni, pri grupiranju vlastele u vijećnicama Republike očituju svoju latentnu, rodovsku i klansku dimenziju.

[21] RADONIĆ 1939: 263, 264.

sukob vlastele, Senat je izglasao niz oštrih kazni za izgrednike, a izabrano je i posebno peteročlano povjerenstvo koje je trebalo istražiti slučaj i izvješćivati o svim daljnjim događajima vezanim za urotu.[22]

Napetost je rasla i zbog toga što je glavni vođa *Zavjere* Marin Resti ostao na slobodi te je postojala mogućnost da priprema novi pokušaj invazije. S druge strane, prijetila je još veća opasnost da Osmanlije potpuno izgube povjerenje u Republiku. U jeku rasprave, koja je prerastala u otvoreni sukob, knezom za veljaču 1612. izabran je glavni branitelj urotnika u Senatu Vladislav Nikolin Menze. Potkraj mjeseca, vjerojatno u noći 23. veljače, dok je knez s obitelji bio na pokladnoj priredbi izvan Dvora, dogodio se neočekivani obrat.[23] Osuđenici su probili strop tamnice i preko kneževih odaja i gradskih zidina spustili se u luku gdje ih je na barci čekao stonski biskup Miho Resti. Bjegunci su otplovili prema Korčuli i Hvaru, a zatim u Italiju. Bijeg je „otkriven" tek ujutro, pa je bilo jasno da je i sam knez morao sudjelovati u njegovu planiranju, a podrazumijevalo se da je za bijeg znala i rodbina osuđenika. Ipak, kneževa krivica nije se mogla dokazati, a nakon uspješnog bijega zavjerenička je struja lagodnije mogla očekivati razvoj događaja, ne suprotstavljajući se pretjerano kaznama za urotnike, koje su ovog puta presuđene u odsutnosti.[24]

U novim okolnostima sukob frakcija nastavljen je uhićenjem braće i rođaka dvojice bjegunaca. Za razliku od, kako navode izvori, grubog i ishitrenog ponašanja Marka Basseglija, Vladislav Menze je razboritim istupima uspio zaštititi svoj položaj i pridobiti veći broj senatora te je nakon kneževske funkcije bio izabran na utjecajnu dužnost čuvara pravde.[25] Rodbina urotnika ipak nije mogla izbjeći kažnjavanje. Brat Jakova Restija, Petar-Andrija, kažnjen je s osam godina progonstva i zabrane da se nastani u krajevima pod vlašću austrijskog nadvojvode i dvojice talijanskih vojvoda. Drugi brat, stonski biskup Miho, zbog svog je visokog crkvenog položaja kažnjen, iz ogluhe, na dvije godine internacije na otoku Sv. Andrija, dok je treći, Mato, samo ukoren. Brat Marina Restija, Lucijan, kažnjen je s četiri godine progonstva pod uvjetima kao Petar-Andrija Resti, a ista je presuda glasila i za Stjepana Marinova Giorgija, brata Jakova Giorgija, dok je

---

22 RADONIĆ 1939: 264-269.

23 U senatskim zapisnicima i dokumentima vezanim za *Zavjeru* ne precizira se točan datum bijega. Činjenica da se prva rasprava o tome povela 4. ožujka navela je većinu autora da se odluče za 3. ožujak. Taj datum navodi i ZLATAR 1992a: 100. Zacijelo je točnija datacija 23. veljače 1612., koja se navodi i u mletačkom izvješću, a za koju se opredijelio i Zlatar u svojoj drugoj knjizi (ZLATAR 1992b: 310). Naime, Vladislav Nikolin Menze, osumnjičeni i vjerojatno stvarni pomagač urotnika, bio je knez u veljači, a ne u ožujku.

24 Senat je 4. ožujka 1612. izglasao smrtnu osudu za sve koji taje informacije o urotnicima, a njihove je glave ucijenio na po 3000 zlatnih dukata. RADONIĆ 1939: 278-280.

25 ZLATAR 1992b: 312. O postupnoj prevazi *zavjereničke* frakcije svjedoči i činjenica da je nakon bijega za kneza za ožujak izabran Restijev ujak Rafael Nikolin Bona.

treći brat Mato oslobođen optužbe. Oslobođeni su i Restijevi rođaci Marin Đurov Gradi i Marin Franov Bobali.[26]

Smrću mantovanskog vojvode Vincenza u veljači 1612. i odlaskom cara Rudolfa s habsburškog prijestolja, protuosmanski su planovi postupno splasnuli. Sukob vlastele u Dubrovniku, započet *Velikom zavjerom,* razvio se u trajni oblik rodovsko-političkog rascjepa koji je prouzročio brojne krize u upravljačkom sustavu Republike. S druge strane, djelo Dubrovčanina Mavra Orbinija, jednog od aktera *Zavjere*, u stanovitom je smislu ostalo aktualno sve do 20. stoljeća, nudeći stare ideologeme novim političkim elitama i nadu novim slavenskim nacijama.

Bibliografija

BANAC, Ivo. 1991. *Grbovi - biljezi identiteta.* Zagreb: GZH.

BLAŽEVIĆ, Zrinka. 2008. *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.

ĆOSIĆ, Stjepan i Nenad VEKARIĆ. 2005. *Dubrovačka vlastela između roda i države*. *Salamankezi i sorbonezi.* Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.

ĆOSIĆ, Stjepan i Nenad VEKARIĆ. 2001. Raskol dubrovačkog patricijata. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 39: 305-379.

FORETIĆ, Vinko. *Povijest Dubrovnika* II. Zagreb: NZMH, 1980.

GELCICH, Giuseppe. 1889. I conti di Tuhelj Contributo alla Storia della Marina Dalmata ne`suoi rapporti colla Spagna. *Ottavo programa dell` I. R. Scuola nautica di Ragusa per l`anno scolastico 1888*-89: 11-175.

KUNTIĆ-MAKVIĆ, Bruna. 1984. Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca XVI i XVII stoljeća. *Živa antika.* 34/1-2: 155-164.

KUNTIĆ-MAKVIĆ, Bruna. 1996. O povijesti uporabe ilirskog nazivlja. U: *Spomenica Ljube Bobana,* 133-143. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

LJUBIĆ, Šime. 1880. O odnošajih medju republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti. *Rad JAZU* 53: 137-151.

MULJAČIĆ, Žarko. 1953. Istraga protiv jakobinaca 1797. god. u Dubrovniku. *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 2: 235-252.

MULJAČIĆ, Žarko 1959a. O strankama u starom Dubrovniku. *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7: 25-40.

MULJAČIĆ, Žarko. 1959b. Salamankezi i sorbonezi u Dubrovniku. *Filologija* 2: 161-173.

Orbini, *Mavro*. 1999. *Kraljevstvo Slavena.* Zagreb: Golden marketing.

PANTIĆ, Miroslav. 1968. Mavro Orbini - život i rad. U: Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slovena.* Beograd: SKZ.

[26] RADONIĆ 1939: 282-284. Marin Resti, Jakov Resti, Jakov Giorgi i stonski biskup Miho Resti, ostali su u progonstvu do kraja života.

PAVLOVIĆ, Dragoljub. 1955. Stijepo Đorđić (Đurđević). U: Dragoljub Pavlović, *Iz književne i kulturne istorije Dubrovnika.* Sarajevo: Svjetlost.

PRINCIPE, Ilario. 1991. Tri neobjavljene karte Dubrovnika iz XVI.-XVII. st. *Dubrovnik* 1: 191-202.

RADONIĆ, Jovan. 1939. *Dubrovačka akta i povelje*. Knjiga III, sv. 1, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, knjiga IX. Beograd: Srpska kraljevska akademija.

SAMARDŽIĆ, Radovan. 1983. *Veliki vek Dubrovnika.* Beograd: Prosveta.

SOLOVJEV, Aleksandar. 1933. Postanak ilirske heraldike i porodica Ohmućević. *Glasnik Skopskog naučnog društva*, knj. XII Društvenih nauka 6: 79-124.

TADIĆ, Jorjo. 1948. *Dubrovački portreti.* Beograd: SKZ.

TOMIĆ, Jovan. 1933. *Građa za istoriju pokreta na Balkanu protiv Turaka knj. I*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.

VEKARIĆ. Nenad. 2009. *Nevidljive pukotine. Dubrovački vlasteoski klanovi*. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.

ZLATAR, Zdenko. 1992a. *Between the Double Eagle and the Crescent*. *The Republic of Dubrovnik and the Origins of the Eastern Question.* New York: Boulder and Columbia University Press.

ZLATAR, Zdenko. 1992b. *Our Kingdom Come. The Counter-Reformation, The Republic of Dubrovnik, and the Liberation of the Balkan Slavs.* New York: Boulder and Columbia University Press.

ŽONTAR, Josip. 1973. *Obveščevalna služba in diplomacija austrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti i umjetnosti.

Mavro Orbini and the Factions within the Ragusan Patriciate

The life and work of Dubrovnik Benedictine Mavro Orbini (around 1550-1610) are very little known to us. Almost unkown is the role he had in a political and a public life of Dubrovnik at the end of the 16th, and in the begining of the 17th century. The lack of sources and archival data about Orbini, can be replaced with the analysis of the class and political relations between Dubrovnik patriciate. Those proceses were connected to the political plans of recent anti-Ottoman coalitions. At the time, when the Orbini's *Kingdom of Slavs* was printed, Dubrovnik became one of the most important espionage centers of the anti-Turkish league with Spanish and Austrain Habsburgs, the Pope and the North Italian rulers at the head. The official politics of the Dubrovnik aristocracy, which was based on the pragmatical pattern of coexistence with the Ottomans, gained a competitive politicaly-religious ideology that had, among other things, advocated uncertain conquering feat in the East. The political aspect of the Catholic renewal was conducted by specific ideological manifestations.

Amongst the Dubrovnik aristocracy and an educated elite, the original pan-Slavic ideas with the anti-Ottoman content saturated with Catholic proselytism. As the first „ideologist" of such pan-Slavism, we could positively identify Mavro Orbini. Orbini's patron, the Dubrovnik exile in Italy, Marin Andrijin Bobali (1556-1605) to whom *the Kingdom of Slavs* was dedicated, was also one of the originator of the „anti-Ottoman" current within Dubrovnik aristocracy. Bobali's influence was, obviously, very significant, because another leading Dubrovnik historian Jakov Luccari, also dedicated his work to him.

In that sense, scinetifically more established, Luccari's Dubrovnik history can be read off as a „local" historiographic variant of Orbini's ideas. It is hard to explain the real Orbini's role in the initial phase of the Dubrovnik Patriciate's conflict which culminated with the, so called, *Great conspiracy* (1609-1612). This conspiracy was organized by the aristocracy group Giorgi-Resti, with the purpose of including the Republic into the western countries' invasion of the Ottoman territory in the south-east of Europe.

Although, in 1608., it was Orbini, who disclosed fra Santo, a laik from Mljet who was delivering the espionage mail for the Duke of Savoy, and reported him to the authorities, on the other hand, Orbini was a close confidant of the Ston bishop Miho Resti, a brother of the main conspirator Jakov Resti so, he was, undoubtely, familiar with the conspiracy politics. The Senat's decision to remove Orbini from Ston, and his sudden death in October, 1610. both leave a space for speculation about his role in this whole case that lead to the permanent split within Dubrovnik aristocracy. The description of one, partial transcript of the *Kingdom of Slavs*, is, also, given in this paper. It's a manuscript of Dubrovnik provenance from the time of the *Conspiracy*, to which are added four very detailed maps of wider Dubrovnik hinterland and coastal zone that could have been used during the invasion.

Key words: Dubrovnik, Dubrovnik Republic, coalition against Ottoman Empire, early 17th century, patriciate, *Kingdom of The Slaves*, Mauro Orbini, Jaccomo Luccari, Great Conspiracy, panslavic ideology.

Ključne riječi: Dubrovnik, Dubrovačka Republika, protuosmanska liga, rano 17. stoljeće, vlastela, *Kraljevstvo Slavena*, Mavro Orbini, Jakov Luccari, Velika zavjera, panslavenska ideologija.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
43

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2011.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 43

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrtko Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest),

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,
znanstvenog projekta „Triplex Confinium - hrvatska višegraničja
u euromediteranskom kontekstu“

Naslovna stranica
Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog
Marko Maraković

Lektura
Julija Barunčić Pletikosić

Tisak
Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2011. godine

Naklada
250 primjeraka

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp